

Varga Szabolcs

Zrínyi Miklós, a katona

Pálffy Géza 2014-ben felvetette, hogy a költő Zrínyi Miklós kapcsán a „jövőben talán helyesebb lenne a »költő és hadvezér« helyett egyszerre (ám elsősorban a következő sorrendben) **politikus, katona és költő-író**¹ Zrínyiről beszél-nünk, az ezeket a regisztereket vizsgáló diszciplínák határait pedig – Zrínyit követve – az eddigieknél is határozottabban átjárnunk”. A szigetvári Zrínyi Miklós esetében ismereteim szerint eddig senki nem vetette fel az efféle revízió lehetőségét, ezért ebben az előadásban most erre teszek kísérletet.

Zrínyi Miklós csáktornyai könyvtárának polcán ott állt Istvánffy Miklós *Magyarok történetéről* írt grandiózus munkája, melyet a bán a bejegyzések tanúsága szerint gyakran forgathatott. Ennek 330. lapján, Szondi György drégelyi várkapitány hősi önfeláldozásának történeténél ez olvasható a költő kézírásával: „*Jó Zrínyi Miklós módjára cselekszik ez a jámbor ember.*” Mindez jól bizonyítja számunkra, hogy már a dédunoka számára is ősenek hősi halála volt az a tett, amelyen keresztül az egész életmű megítélésre került. Ez a nézőpont nem változott a következő évszázadokban sem. Elég csak a képzőművészeti alkotásokra gondolni, Peter Krafftól Székely Bertalanig mindannyian a ki-rohanás drámai pillanatait merevítették ki az örökkévalóságnak. Ezek az ábrá-zolások nemzedékek gondolkodását alakították, és lett Zrínyiből a magyarság számára A SZIGETVÁRI HŐS. Mindez azt jelentette, hogy a körülbelül 58 évet élt Zrínyi Miklós életéből csupán az utolsó nap, sőt, inkább a pár végső óra lett a történelmi piedesztál képzeletbeli alapja és összetartó malasztja. Ez a néző-pont azonban komoly veszélyeket rejt magában, és a mindent előszeretettel relativizáló és deheroizáló 20. századi történetészlelet előszeretettel bontotta le a hős nimbuszát. E folyamatnak a végeredménye sok tekintetben tragikus, és ezt nem pusztán a hely és alkalom mondatja velem. Ám nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy ma a szakmai magánbeszélgetések, félhivatalos vé-lemények visszatérő véleményévé vált azon sommás megállapítás, mely szerint Zrínyi valójában nem volt több, mint egy RABLÓLOVAG.

A vélemények százyolcvan fokok fordulata elsősorban a történészszakma közös felelőssége, hiszen Zrínyi életéről valójában máig nem készült egy alapos biográfia, ugyanis sem Salamon Ferenc 1865-ben megjelent családtörténete, sem Benda Kálmán száz évvel később megjelent összegzése nem tekinthető a téma kimerítő összefoglalásának. Ezzel nem lebecsülni szeretném a kitűnő elődök munkáját, ám utóbbi esetében látható, hogy a szerző egy felkérésnek tett eleget, amikor a megjelent források és szakirodalom alapján adott egy korrekt összegzést, amely a Szigetvári Várbaráti Kör gondozásában önállóan is megjelent. Emiatt égető feladat, hogy az idei megemlékezésekre elkészüljön végre egy modern életrajz, hiszen miképp Pálffy Géza a költővel kapcsolatban

¹ Kiemelés Pálffy Gézától

fogalmazott, az a szigetvári hősré is egyértelműen áll: „...cselekedeteit ugyanakkor érdemes lesz saját levelei (...) mellett a Habsburg Monarchia vezető családjai, a magyar és a horvát rendek legfőbb irányítói, a bécsi és grazi központi kormányzervek iratai, valamint a korabeli követjelentések közvetett forrásanyaga alapján is vizsgálni.”

Az új források megszólaltatásától azt remélem, hogy az életpályának nem csupán a célszalag előtti másodpercei maradnak a magyar közgondolkodás számára vállalhatók, hanem saját korába ágyazva lehet majd értékelni a szigeti vár élén eltöltött öt esztendő, sőt, ezen túlmutatva reális képet kapunk a családja felemelkedésében érdekelt arisztokratáról, a királyi tanácsban szolgáló politikusról, illetve a végvári harcokban eltöltött közel negyven esztendő szolgáló katonáról. Most ebben a gondolat kíséretben csupán az utolsó szegmens legfontosabb állomásait szeretném bemutatni, ami alapján értékelni lehet Zrínyi katonai teljesítményét.

Zrínyi gyermekéveiről, neveltetéséről, esetleges katonai képzéséről nem maradt fenn forrás, így jobbra analógiákra támaszkodhatunk. A többi fiatal arisztokratahoz hasonlóan, valószínűleg valamelyik környékbeli előkelő udvarába került, ott tanulta meg a fegyverforgatás rejtelmét. Zrínyinek erre minden bizonnyal Karlovich János, anyai nagybátyja udvarában volt lehetősége. A család ekkor már évszázados küzdelmet folytatott Lika és Krbava vidékén a határ menti oszmán bégekkel, hősünk nagyapja és két nagybátyja az 1493. évi udbinai csatában veszítették életüket. Mivel Zrínyivel kapcsolatban nem tudunk külföldi tanulmányokról, így joggal feltételezhetjük, hogy a Balassi Bálint által megénekelte „vitézi iskolát” járta végig ifjúkorától kezdve. Elsőként 1527-ben, alig 19 évesen tűnik fel a forrásokban a horvátországi végeken, azonban két évvel később már Bécs védelmében tüntette ki magát. Az 1529. évi ostrom jelentőségét nem lehet túlbecsülni, hiszen a keresztény Nyugat ekkor szembesült először az oszmán fenyegetés közeli valóságával, így a közvélemény izgatottan fogadott minden hírt a harcokról. Az ifjú Miklós nevét ekkor ismerte meg az udvar és a nyugati közvélemény, és amint láttuk, elsősorban katonai képességeivel tűnt ki. Pályafutása ezzel inkább a katonabárók, Pekry Lajos, a szerb Bakics Pál és a szintén a horvát végekről származó Keglevich Péter karrierjével mutat hasonlóságot, bár náluk mindenképp tehetségesebbnek számított, amit jól mutatnak az eltérő életpályák. Pekry és Keglevich pár évvel később különböző okok miatt kegyvesztettekké váltak a Habsburg-udvarban, családjuk kiszorult a legfelső körökből, Bakics pedig a csatamezőn veszítette életét. Vérteli katonaként csak Zrínyinek sikerült a társadalmi hierarchia legmagasabb csúcsaira, közvetlenül Nádasdy Tamás, Batthyány Ferenc és Oláh Miklós mögé, mellé eljutnia.

A felemelkedés nem ment könnyen, az 1530-as években a családdal szemben Habsburg (I.) Ferdinánd meglehetősen ellenszenvvel viseltetett. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott Miklós apja, az 1534-ben elhunyt (III.) Miklós megbízhatatlansága, valamint az 1531-ben örökös nélkül elhunyt Karlovics János hatalmas birtokainak a rendezetlen sorsa is, amelyeket a Zrínyiek és az uralkodó is magának kívánt. A bizalmatlanság évei 1537 után értek véget, amikor Hans Katzianer eszéki csatavesztése után a Drávától délre fekvő tarto-

mányok elvesztése miatt páni félelem tört ki a Habsburg-kormányzatban, és a kialakuló politikai káoszt csak a két Zrínyi testvérnek, Jánosnak és Miklósnak sikerült megállítania szilárd törökellenességükkel és Katzianer kiiktatásával.

A politikai rehabilitáció 1542-ben fejeződött be, miután Miklós, huszárai élén kitüntette magát Buda – egyébként sikertelen – ostrománál, és érdemei elismeréseképp Ferdinánd ez év végén kinevezte Horvátország, Szlavónia, Dalmácia bánjának. Zrínyi életének máig ez az egyik legismeretlenebb része, pedig kivételes fontossága volt a karrier szempontjából, hiszen az alig harmincnégy esztendő főúr tizennégy esztendeig viselte a báni tisztséget, sőt neve szinte összeforrt e rendkívül fontos, a Magyar Királyság harmadik legfontosabb zászlósurának számító tisztséggel.

Zrínyire hatalmas teher hárult, ugyanis az oszmán hadvezetés gőzerővel támadta az Osztrák Örökös Tartományok elővédjének számító Szlavóniát. 1542-ben elesett Rahlca és Darnóc, 1543-ban Valpó, Atyina, Dobrakucs, a következő évben Fejérkő, Pekrec, Velika és Kristallóc, 1545-ben pedig Monoszló. A pozsegai Murád, a hercegovinai Malkocs, a boszniai Ulama és a klisszai Veli bég vezette hadjáratok következtében 1545 végére Kőrös vármegye keleti fele teljesen elveszett, és Zrínyinek a pusztítások során lakatlanná váló területen kellett feltartóztatnia a hódítókat.

Az 1540-es években Zrínyi emberfeletti erőfeszítést tett a helyzet stabilizálása érdekében. Az uralkodó ugyan ígéretet tett 600 lovas és 400 gyalogos fizetésére, de ezekkel az összegekkel a legtöbbször adós maradt. Zrínyinek ezért saját jövedelmeiből kellett finanszíroznia a védelem költségeit. Hamar felismerte, hogy csak a birtokállomány kiterjesztésével tudja növelni bevételeit. 1543 nyarán feleségül vette Frangepán Katalint, vele együtt pedig megszerezte a Frangepánok ozalji ágainak több uradalmát. 1546-ban a Hampó–Ernusz-örökséget vette el Keglevich Pétertől, aki azt szintén törvénytelenül birtokolta. Ekkor került a kezébe a hatalmas muraközi uradalom Csáktornya központtal, ahová még ebben az évben átköltözött a család. Miklós és Katalin hét gyermeke már itt született meg, és a Zrínyiek idejében a kastély az országrész egyik kulturális és politikai központjává vált. Zrínyi a zágrábi püspökséget is igyekezett magának megszerezni, ám ez alkalommal nem járt sikerrel. Hiába érvelt amellett, hogy a védelem érdekében a legtöbb erőforrásnak a bán kezében kell összpontosulnia, az uralkodó nem támogatta, és amikor Oláh Miklós 1548-ban távozott a püspökség éléről, Gyulay Farkas követte őt a tisztségben. Több száz év távlatából visszatekintve, Zrínyi elképzelése racionálisnak tűnik, tehát nem csupán az egyéni birtokszerzés motiválta, miként azt ellenfelei a fejére olvasták.

Zrínyi katonai erőfeszítéseinek dacára, 1552-ben újabb komoly területi veszteségek érték a tartományt. Elesett Verőce, Csázma, Dombro és Usztílonya, végül pedig a Tahy-család kezében álló gorbonoki kastély. Ezzel Kőrös megye teljes egészében oszmán kézbe került, csupán egy csekély északnyugati részét sikerült megőrizni a Cirkvena, Szentgyörgyvár, Kapronca és Ludbreg végváraktól nyugatra. Öröm az ürömben, hogy Zrínyinek sikerült törbe csalnia a boszniai pasa egyik Varasd megyében portyázó seregtestét, és szinte teljesen megsemmisítette őket.

A következő években a határ menti harcok tovább folytatódtak. Bár nagyobb hadjáratokra nem került sor, a folyamatos háborúskodás felemésztette Zrínyi

erejét. Ennek ellenére sikerült stabilizálnia a határvédelmet, sőt 1556-ban jelentős támogatást tudott nyújtani a dunántúli magyar váraknak. Babócsa visszavétele után Nádasdy Tamás nádorral együttműködve sikerült feltartóztatnia a Rinya mocsaraiban Ali budai pasa csapatait, akik így nem tudták folytatni Sziget ostromát, a Horváth Márk által parancsnokolt vár ezzel megmenekült. Ez volt az 1523. évi szávaszentdemeteri ütközet óta az első jelentősebb magyar katonai siker, amelyben Zrínyinek elévülhetetlen érdemei voltak, és amellyel bizonyította, hogy az ország egyik legkiválóbb katonai vezetője.

A kétfrontos háborút azonban nem viselte el a keresztény határvédelem, Zrínyi távollétében elesett az Una partján álló Novi és Kosztajnica vára. A bánt ez különösen érzékenyen érintette, hiszen ezzel horvátországi családi birtokai védtelenné és tarthatatlanná váltak. Zrínyi ezt azonnal felmérte, és 1556 őszén lemondott tisztségéről. Az összezsugorodott tartomány sokat köszönhetett Zrínyinek, aki páratlanul hosszú ideig, 14 éven keresztül töltötte be ezt a hálátlan posztot. Alatta kezdődött meg a védelmi rendszer kiépítése, tapasztalatával, beszámolóival sokat segített abban, hogy a következő évtizedekben sikerült megállítani a további hódításokat, és az itt szerzett katonai tapasztalatait kamatoztatta Szigetvár élén is.

Minden bizonnyal a kortársak előtt is furcsán hatott, amikor Zrínyi Miklós 1561-ben a Horváth Márk halálával megüresedett szigetvári várkapitányságerért folyamodott. Egy tárnokmestertől ez különleges lépésnek tűnt, és ha végignézzük a szigetvári várkapitányok névsorán, fel kell tennünk nekünk is a kérdést: miért vállalta el gróf Zrínyi Miklós ezt a posztot? A szigeti kapitány 1800 katonára kapott zsoldot, és eredetileg alá tartozott Vízvár, Csurgó, Berzence, Barcs és Babócsa várkastélyainak irányítása is. A kapitány költségei körülbelül évi 75 000 forintot tettek ki, amelynek behajtása teljesen reménytelen volt, így minden évben mélyen a zsebébe kellett nyúlania, hogy kipótolja a hiányzó összegeket. Mindezeket mérlegre téve, nem tűnik bölcs döntésnek Zrínyi válasza, még akkor sem, ha a szakirodalomban általánosan elterjedt az a nézet, hogy szigeti kapitányként a saját birtokait is védte. Ez természetesen igaz, azonban nem szabad elfelejteni, hogy a Bánffyak, Batthyányak és Nádasdyak közül senki nem vállalta ezt a tisztséget, pedig az ő birtokaik is ugyanott feküdtek. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha Zrínyi vitézi habitusával magyarazzuk a végső döntést.

Zrínyi Szigetvár élén rendkívül aktívan bekapcsolódott a határvédelembe. Katonái 1562-ben már Pécs alatt portyáztak, a Dráva túloldalán fekvő Monoszlónál és Szentgyörgynél lerombolták az épülő oszmán tarisznyavárakat. Mind a Dunántúlon, mind Szlavóniában nagyon szigorúan adóztattak, még a Szerémségből is beszédtek a törvényesnek vélt jussukat. A dunai hajókat is rendszeresen megtámadták, és a szigeti gyalogosok nemegyszer már Buda várának ellátását veszélyeztették. A helyzet egyre tarthatatlanabbá vált, a mohácsi és pozsegi bégek egyre-másra írták panaszleveleiket Bécsbe az udvari Haditanácshoz, valamint Szulejmán szultánnak Isztambulba, és Zrínyit az 1562-ben megkötött béke megszegésével vádolták.

Zrínyi valójában az általános támadás mellett volt, ugyanis látta, hogy a törökök a háborús békeévekben is felemésztik az országot. Ezért arra törekedett, hogy minden erőforrást megszerezzen, ugyanakkor a hódítók körül felégesse

a lehetséges utánpótlást. Mondani sem kell, a felperzselt föld taktikája óriási károkat okozott a környék népének, és erre válaszul az uralkodó 1565-ben egy bizottságot küldött ki Sziget várába, hogy kivizsgálják a Zrínyi ellen érkező panaszokat. Az ügynek kimondatlanul is volt egy koncepciós mellékszála, amelynek következtében Zrínyi lemondott a tisztségéről, ám ezt az uralkodó nem fogadta el. Jól tudta, hogy helyi szinten csak a Zrínyi által képviselt taktikával lehet megakadályozni az újabb területi veszteségeket. Mindez az 1566. évi hadjárat alakulásában is komoly szerepet játszott. A tételes bizonyítás még hátravan, de meg vagyok róla győződve, hogy Szulejmán tudatosan tervezte meg a hadjáratnak azon részét, amely Sziget kiiktatását célozta meg. A várkapitányi levelezésekből és a bégek panaszaiból ugyanis világosan látszik, hogy Zrínyi katonái elérték és kontrollálták a Duna és a Dráva vízi utakat is, ezzel pedig eleve lehetetlenné tették minden komolyabb támadó hadjáratot a Dunántúlon. A Hódoltság stabilizálása tehát csak Sziget elfoglalása után kezdődhetett, és ez vezetett a végzetes ostromhoz.

A tanulmány végén Zrínyi várkapitányi értékelésére szeretnék röviden kitérni. Ez kardinális kérdés, mert Horváth Miklós hadtörténész 1966-ban nagy port felverő írásában azt állította, hogy Szigetvár valójában Zrínyi Miklós katonai baklövésai miatt jutott török kézre. Abból indult ki, *„hogya a parancsnok felelős mindenért, amit megtett, vagy megtenni elmulasztott”*, és ez alapján az aktív védelem elmulasztásával vádolta. A hatalmas közfelháborodás miatt ez a nézet nem terjedt el széles körben, ám egészen 2009-ig várni kellett arra, hogy egy szakértő – jelesül Négyesi Lajos – megcáfolja. Érdemes tehát pontról pontra összefoglalni az ostrom legfontosabb mozzanatait.

Horváth első állítása szerint, Zrínyinek komoly esélye volt a vár megvédésére, ugyanis nem volt olyan nyomasztó az ostromlók túlereje, hogy azt ne lehetett volna ellensúlyozni. Négyesi hadtudományi érvek alapján ezt cáfolta, ugyanis egy várostromban a több tízezres irreguláris hadak is komoly erőt képviselnek a földmunkáknál és a logisztikában.

A Zrínyit érő támadások közé tartozik, hogy valójában nem értett a védekezéshez, és át kellett volna adnia a parancsnokságot az egyik tisztjének. A források azonban ezt cáfolják, Zrínyi valójában a társaival együtt hozta meg a legfontosabb döntéseket. Tisztában volt az Új- és Óváros stratégiai sebezhetőségével, és számolt a különböző városrészek közötti kapcsolattartás nehézségeivel. Zrínyi azt az álláspontot képviselte, hogy az Óváros tarthatatlan, azonban az 1566. évi ostrom veteránjai – Szecsődi Máté vezetésével – kiharcolták, hogy megvédhessék házaikat és értékeiket. Ennek következtében több száz katona esett el a romok között, akiknek sokkal több esélyük lett volna akkor, ha elfogadva Zrínyi javaslatát, eleve a várban rendezkednek be.

Négyesi az aktív védelem elmulasztásának vádjá alól is tisztázza a szigetvári kapitányt. Radován és Dandó hadnagyok halála bizonyítja, hogy a várból való kitörésekkel nem lehetett sikert elérni, az oszmán ostromépítményeket nem lehetett sem felgyújtani, sem más módon tönkretenni.

A különvéleményt megfogalmazó lovas- és gyalogoskapitányok halála után Zrínyi egyedül maradt, így az augusztus 29-én megindított döntő rohamot az ő vezérletével verték vissza a védők. Négyesi szerint komoly esély mutatkozott arra, hogy a szultáni hadvezetés visszavonul, ám a szultán súlyosbodó beteg-

sége megváltoztatta az eredeti szándékot. A nagyvezír nem merte felvállalni, hogy a hadseregnek Szulejmán halálával egyidejűleg egy vesztes háborút kelljen elviselnie, mert ez megnövelné egy általános zendülés kockázatát. Ezért a szultán állapotát eltitkolva parancsoltak folyamatos támadást a hosszú távon védhetetlen belső vár ellen. A telihold miatti világosság az éjszakai támadásokat és aknafúrásokat is lehetővé tette, amelyek ellen belülről nem lehetett eredményesen védekezni. A szeptember 5-én hajnalban meggyújtott vár olyan hőstermelt, hogy azt sem eloltani, sem elviselni nem lehetett. Zrínyi előtt két választás maradt: megadja magát, vagy meghal. Ő az utóbbit választotta. Utolsó tetteivel is igazolta töretlen kötelességtudatát, amelyet nem lehet tőle elvitatni.

Összegezve az elmondottakat, úgy érzem, sikerült bizonyítanom, hogy Zrínyi Miklós hősi haláláig egy küzdelmes, több évtizedes katonai pályán vezetett az út, ahol a főhős több alkalommal is bizonyította rátermettségét, így dédunokájához hasonlóan, kitűnő katonát is tisztelhetünk benne. A közelmúltban felkapott rablólovag-értékelés tehát méltán tekinthető a megroggyant magyar nemzettudat ideiglenes termékének.

Felhasznált szakirodalom

Codex epistolaris et diplomaticus Comitis Nicolai de Zrinio / Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok, I–II. kötet, közreadja Barabás Samu, Budapest, 1898–1899

Benda Kálmán, *Zrínyi Miklós a szigetvári hős*, in: Rúzsás Lajos (szerk.), *Szigetvári Emlékkönyv. Szigetvár 1566. évi ostromának 400. évfordulójára*, Budapest, 1966, 15–56.

Horváth Miklós, *Szigetvár védelmének néhány katonai kérdése*, *Hadtörténelmi Közlemények* 13. (1966:4) 844–862.

Klaniczay Tibor (szerk.), *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, írták és összeállították: Hausner Gábor – Klaniczay Tibor – Kovács Sándor – Monok István – Orlovsky Géza, Budapest, 1991 (Zrínyi-Könyvtár IV.)

Mesić, Matija, *Život Nikole Zrinjskoga sigetskoga junaka*, Zagreb, 1866

Négyesi Lajos, *Gondolatok szigetvári Zrínyi Miklós várkapitányi tevékenységéről*, *Hadtörténelmi Közlemények* 122. (2009:3) 486–505.

Pálffy Géza, *Egy horvát-magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határon átívelő kapcsolatai*, in: Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.), *A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében*, Budapest, 2007, 39–67.

Pálffy Géza, *Költő és hadvezér?: a politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai*, *Hadtörténelmi Közlemények* 127. (2014:4) 867–881.

Sugár István, *Szigetvár és viadala*, Budapest, 1976